

Social Work & Education

© SW&E, 2019

Левчук, І. (2019). Соціально-психологічний театр у профілактично-корекційній роботі соціального працівника. *Social Work and Education*. Vol. 6, No. 4. Ternopil-Aberdeen, 2019. pp. 372-381 DOI: 10.25128/2520-6230.19.4.3

УДК [37.013.42-
051:159.955.4]:792

DOI: 10.25128/2520-6230.19.4.3

Ірина Левчук,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки,
освітнього менеджменту та
соціальної роботи,
заступник декана з навчальної
роботи психолого-
природничого факультету,
Рівненський державний
гуманітарний університет,
м. Рівне, Україна
levchuk_ira79@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТЕАТР У ПРОФІЛАКТИЧНО- КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Анотація. У науковій статті проаналізовано особливості організації та діяльності соціально-психологічного театру. Закцентовано на ролі соціально-психологічного театру в профілактичній та корекційній роботі соціального працівника. Виокремлено, що завдяки рефлексії, яка супроводжує театральну гру, її учасник отримує ефективні інструменти власної корекції особистих поведінкових стереотипів. Рефлексійного впливу зазнають усі учасники соціально-психологічного театру: як самі учасники-актори, трансформуючись в соціальну проблему, намагаючись її інсценізувати так, як вони це розуміють; так і учасники-глядачі, які є співучасниками дійства, що залучені до розуміння та прагнення вирішити поставлену проблему.

Ключові слова: соціально-психологічний театр; форум-театр; соціальний працівник; профілактична та корекційна діяльність.

Article history:

Received: August 21, 2019

1st Revision: October 28, 2019

Accepted: December 30, 2019

Вступ

Важливе значення у вихованні особистості належить інноваційним формам роботи, однією з яких є створення та діяльність соціально-психологічного театру, що активно формує суспільно-психологічний ідеал, демонструючи його у вигляді певних образів, з допомогою яких соціально-психологічні ідеї, моральні норми, життєві цінності перетворюються в особистий досвід людини, органічні набутки її характеру. Особливо вагомий виховний потенціал має театральне мистецтво, у якому життя відтворюється живою, конкретною людською дією. Сила емоційно-почуттєвого та ідейно-психологічного впливу театральної гри робить її одним із найефективніших соціально-педагогічних та психологічних засобів формування ціннісних орієнтацій підлітків, створення умовної реальності, у якій підлітки вчаться визначати і розвивати свої потреби, інтереси, загальну спрямованість життєвого шляху. Тому організація в навчальному закладі соціально-психологічного театру як засобу здійснення соціально-профілактичної, корекційної та виховної роботи є досить актуальною (Козубенко, 2011).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значними для аналізу організації та здійснення профілактичної, корекційно-розвивальної діяльності соціально-психологічного театру є наукові праці Безпалько О. В. (2003), Гук Л. О. (2007), Жеребнєвої Л. В. (2011), Заверико Н. В. (2013), Клочан Ю. В. (2015), Козубенко Т. Г. (2011), Танцюри Л. О. (2017). Аналізу умов формування рефлексійних умінь присвячено роботи Герасимової О. І. (2007), Куєви Давіли Луїс Сократес (2010).

У зв'язку з цим **метою нашої наукової розвідки** є аналіз процесу створення та організації соціально-психологічного театру, зокрема його рефлексійний вплив в роботі соціального працівника.

Відповідно до поставленої нами виокремлено взаємопов'язані завдання: проаналізувати теоретичні основи методики організації соціально-психологічного театру; виокремити поняття "рефлексійний вплив" в процесі реалізації СПТ; визначити теоретико-методичні засади формуванні рефлексійних навичок в процесі роботи соціального працівника, соціального педагога; розкрити особливості рефлексійного впливу в процесі організації та реалізації методики проведення застосування соціально-психологічного театру; описати модель специфіки основних етапів впровадження діагностичної, корекційної, профілактичної, соціально-педагогічної, соціально-психологічної вище зазначеної методики; розробити та апробувати систему підготовки майбутніх соціально-педагогічних працівників та працівників із соціальної роботи в процесі впровадження запропонованої нами методики; розробити змістовно-технологічне забезпечення формування рефлексійних навичок в учасників соціально-психологічного театру в процесі його організації та етапів проведення.

Методологія дослідження

Методологічну основу нашого дослідження становлять: теорія пізнання і діалектична теорія, що забезпечили можливість дослідити генезу створення соціально-психологічного театру та виокремити поняття “рефлексія”, “рефлексійний вплив” та визначити основні етапи організації запропонованої соціально-діагностичної, соціально-корекційної, соціально-профілактичної методики у практиці; виокремити основні та додаткові методи роботи соціального працівника; теорія систем – спроектувати моделі професійної діагностичної, корекційної, профілактичної діяльності фахівця зі соціальної роботи у процесі реалізації організації соціально-психологічного театру; принципи взаємозв’язку явищ і процесів у процесі роботи соціально-психологічного театру та його рефлексивного впливу на учасників соціально-психологічного театру – розробити систему підготовки майбутніх соціальних працівників для впровадження та застосування соціально-психологічного театру в діагностичній, корекційній, профілактичній роботі фахового професійного працівника; психолого-педагогічні теорії розвитку й саморозвитку особистісно-професійних якостей фахівця, загальнонаукові підходи (системний, діяльнісний, компетентісний, аксіологічний, акмеологічний, культурологічний), загальнофілософські положення єдності теорії та практики, загального і часткового, принципи цілісності, наступності, логічності, соціальної зкомовленості, гуманізації, загальнодидактичності і специфічності – змоделювати процес підготовки методики організації та реалізації соціально-психологічного театру у майбутніх соціальних працівників.

Основна частина

Відомо, що методи соціально-педагогічної роботи – це сукупність прийомів і способів, які використовуються для стимулювання розвитку потенційних можливостей особистості, конструктивної діяльності щодо зміни несприятливої життєвої ситуації чи розв’язання проблем та досягнення різноманітних професійних завдань соціального педагога (Безпалько, 2003, 43); форми соціально-педагогічної роботи – варіанти організації взаємодії соціального педагога із соціальними суб’єктами, спрямовані на створення умов для позитивної активності дітей та молоді, вирішення відповідних завдань соціалізації, надання допомоги та підтримки (Заверико, 2013, с.122).

Беручи до уваги, що феномен “рефлексія” в освіті розглядається як можливий варіант людини й людства систематизувати процес пізнання й самопізнання, то у цьому сенсі рефлексія розглядається як засіб дослідження у різних сферах пізнання людини. Як зазначає Герасимова О. І., пізнання самого себе здійснюється не тільки через оцінку своїх знань, здатностей та інших рис

особистості, а й через оцінку того, як людина сприймається зі сторони й виглядає в очах інших людей (Герасимова, 2007). Це не лише знання і розуміння іншого, а знання того, як інший розуміє свого партнера; своєрідний подвоєний процес дзеркального відображення, змістом якого є відтворення власного внутрішнього світу, в якому, своєю чергою, відображається внутрішній світ іншого (Куєва, 2010, с. 11-12).

Корекції негативних рис особистості підлітків, формуванню ефективних моделей поведінки та отриманню досвіду соціальної взаємодії сприяють групові форми роботи. Дієвими у профілактичній та корекційній роботі соціального працівника є соціально-педагогічний театр, форум-театр, плейбек-театр (Клочан, 2015, с.77). Соціально-психологічний театр являє собою ефективну методику групової корекційно-розвивальної та профілактичної роботи зі підлітками, оскільки передбачає інтерактивну роботу в групі, “пошук в рамках запропонованої вистави разом із учасниками шляхів вирішення проблеми чи виходу зі складної життєвої ситуації” з метою надання особистості “інформації та набуття навичок вирішення проблеми з використанням досвіду інших людей та з підключенням можливостей власного емоційного інтелекту” (Гук, Григорівна, Доусет, Єделева, 2007, с. 7, 11).

Враховуючи те, що соціально-психологічний театр (СПТ) – це одна з інтерактивних методик в роботі соціального працівника, можемо виокремити декілька завдань, що реалізуються в процесі його організації. Зокрема: формування й розвиток у дітей навичок спілкування й міжособистісної взаємодії; активне формування соціально-психологічного ідеалу, вираження його у вигляді певних психологічних образів, за допомогою яких соціально-психологічні ідеї, моральні норми, життєві цінності перетворюються в особистісний досвід людини; розвиток децентрації (здатність подолати свій егоцентризм, прийняти в розрахунок інші можливі точки зору); розвиток емоційного (сенсорного) досвіду; здійснення профілактики особистісних девіацій та соціальних проблем. Мета СПТ: корекція поведінки учнів “групи ризику”; допомога підліткам щодо адаптації в соціумі; формування навичок здорового способу життя; профілактика правопорушень серед учнівської молоді; боротьба з негативними проявами в молодіжному середовищі; формування активної життєвої позиції (Вареник, 2016).

Суб'єкт соціально-психологічного театру – група. Тема – групова тема. Мета – “навчання плюс дії, спрямовані на творчі особистісні та соціальні зміни за межами аудиторії”. Театр сіє зерно змін, дивиться в підґрунтя проблеми, у якому наші колективні корені формуються чи деформуються. Соціально-психологічний театр, як і драмотерапію, називають методом запобігання і лікування (Жеребньова, 2011, с. 15).

Важливою умовою роботи театру, як засобу формування ціннісних орієнтацій, утвердження здорового способу життя, є вдосконалення змісту діяльності театру,

створення нових програм відповідно до проблем молодіжного середовища, їхнього світосприйняття і переживання життєвих ситуацій. Принципами діяльності СПТ є: цілеспрямоване створення емоційно-збагачених виховних ситуацій; особистісно-розвивальне спілкування; використання співпереживання, що передбачає розвиток у підлітків емоцій і почуттів; систематичний аналіз власних та чуттєвих вчинків (Танцюра, 2017).

Головною особливістю вистави соціально-психологічного театру є те, що вона – наслідок систематичної корекційно-розвивальної роботи з дітьми-акторами як до, так і після вистави; та завершується взаємодією з глядачами, які залучаються в активне обговорення або навіть у створення власного варіанту розвитку сюжету. Соціальним театр робить застосування інтерактивних технік – спільного обговорення, пошуку варіантів розв’язання ситуації, групової дискусії, залучення глядачів до участі під час вистави. Соціальна функція театру – активізація глядачів, створення умов для всебічного і щирого обговорення навіть “незручних” тем, зняття напруження та конфліктності у стосунках, набуття досвіду у відстоюванні життєвої позиції, відповідального вибору. Тому соціальна складова театру має профілактичне навантаження – чинить вплив на формування громадської думки у середовищі однолітків, що важливо для підлітків, у середовищі жителів соціокультурного простору – у мікрорайоні школи – що важливо для вчителів та батьків (Жеребньова, 2011, с. 11-12).

Соціально-психологічний театр є засобом вивчення життя окремої людини або цілої сім’ї, спільноти. Він дає можливість дистанціюватися від особистих переживань для того, щоб поспостерегти за ними, так би мовити, “збоку, зі сторони”. Водночас участь у театрі акторів – це можливість реалізувати свої соціальні потреби, відчути успішність і визнання.

Як стверджує Жеребньова Л. В., щоб розглянути актуальні для учнівської молоді проблеми та знайти шляхи їх вирішення, соціальні педагоги, психологи використовують елементи психодрами – роботу з реальними життєвими ситуаціями, які відбувалися, відбуваються або можуть відбутися. СПТ сприяє особистісному розвитку учасників, актуалізації й об’єктивізації проблемних стосунків у вигляді завершеного й цілісного просторово-часового континууму. Через театральну гру особистість отримує можливість вийти за рамки своєї реальності, в якій вона живе, наділяючи предмети оточуючого світу іншими смислами. У власні сценічній практиці відбувається актуалізація відсутнього досвіду, його усвідомлення й присвоєння через особисті переживання. Завдяки рефлексії, яка супроводжує театральну гру, її учасник отримує ефективні інструменти корекції власних поведінкових стереотипів (Жеребньова, 2011, с. 24). Це сприяє відновленню цілісності особистості, що може бути зруйнованою через соціальні психотравмуючі обставини життя, підвищує відповідальність за власні вчинки й сприяє оволодінню контролем над своєю поведінкою.

Діти, як актори і як глядачі, потрапляючи в доброзичливу групу однолітків та дорослих, вчать сприймати один одного, демонструвати розуміння і повагу, увагу до внутрішнього світу. Підлітки отримують безцінний досвід обміну почуттями, думками й переживаннями з іншими людьми у безпечних умовах, без критики, табу та приниження. Створюючи й демонструючи вистави, учнівська молодь потрапляє у ситуацію успіху й публічного визнання. Важливим є підвищення самооцінки, усвідомлення вибору, зростання відповідальності, щирості, впевненості підростаючого покоління (Козубенко, 2011).

Ще одна група учасників соціально-психологічного театру – дорослі (батьки, вчителі, представники адміністративного складу школи) під дією рефлексійного впливу того, що відбувається на сцені мають змогу поглянути на інсценовану підлітками проблему не зі своєї “дорослої, всеконтролюючої, всезнаючої” сторони, а очима підлітка; побачити запропоновану соціальну проблему зі середини, можливо, навіть вперше проаналізувавши не засуджуючи, а намагаючись зрозуміти.

Суть інтерактивної методики соціально-психологічного театру – пошук у рамках запропонованого спектаклю разом із учасниками й учасницями способів вирішення проблеми або виходу із життєвої ситуації. Основний зміст техніки:

– Впродовж 15 – 20 хвилин розігрують міні-виставу з декількох мізансцен, у якій яскраво демонструють причини, що призводять до ризикованої поведінки. Подібні проблемні ситуації трапляються з підлітками та їх оточенням, людьми на вулиці, у сім’ї, у школі. Нічого вигаданого або неактуального в них немає, вони відповідають реальному стану справ. Найчастіше в основі сценарію лежить чиясь особиста історія або пережитий досвід.

– У фінальній частині вистави емоційно забарвлену та проблемну за змістом мізансцену переривають “стоп-кадром” і глядачам пропонують змінити кожну попередню ситуацію так, щоб трагедії в подальшому не трапилось. З цього моменту розпочинається наступна частина вистави, що триває близько години, під час якої відбувається: по-перше, обговорення причини, що спричинили проблемну ситуацію; а по-друге, пошук конструктивних шляхів вирішення проблемної ситуації (Козубенко, 2011).

Підготовка до вистави соціально-психологічного театру проходить у чотири етапи: *1 етап* – вибір та обговорення проблеми (при цьому важливо, щоб організатор (соціальний педагог, психолог) або інші учасники проекту визначили актуальну проблему, яка буде емоційно забарвленою та цікавою для всіх); *2 етап* – робота над сценарієм (на цьому етапі розписується сценарій, створюються портрети героїв постановки, підбирається музичне оформлення, створюються декорації); *3 етап* – репетиція мізансцен і вистави загалом; *4 етап* – обговорення. Останній етап є досить важливим вусій роботі СПТ. З глядачами обговорюються причини створення запропонованої проблеми та шляхи її коректування,

здійснюються спроби передбачити наслідки поведінки героїв, відбувається обмін почуттями, рефлексія. У такому театрі немає однозначних відповідей на питання, як не може бути ідеального варіанту розв'язки подій. Значна роль належить керівнику театру, який веде обговорення. Важливо відчуті і вчасно відреагувати на дії, висловлювання глядачів. Відбувається засвоєння інформації профілактичного змісту (Вареник, 2016).

Використання інтерактивної методики організації соціально-психологічного театру з учнівською молоддю є однією з небагатьох форм профілактично-корекційної роботи соціального педагога, яка вимагає фізичної й особистісної присутності на виставі, активізує стан “тут і тепер”, пробуджує емоційні переживання, а тому може виступати одним із небагатьох чинників соціальної психопрофілактики та формування психологічного й соціального здоров'я особистості. Головною особливістю вистави соціально-психологічного театру є те, що вона – це наслідок систематичної профілактичної, корекційно-розвивальної роботи з дітьми-акторами як до, так і після вистави, та завершується взаємодією з глядачами, які включаються в активне обговорення або навіть у створення власного варіанту розвитку сюжету.

Результатом роботи соціально-психологічного театру є поступова підготовка вихованця до дорослого життя, формування соціально-психологічної зрілості, а саме: підліток здатний до самокорекції, роботи над собою і до самостійного вибору; формується гуманістична спрямованість і позитивність відчуття життя особистості, здатність ставити мету і досягати її; будувати конструктивні стосунки з оточуючими, потреба працювати над собою й розвивати власний потенціал (Заверко, 2013, с. 47).

Висновки

Отже, соціально-психологічний театр – результат досвіду і трансформації соціальної проблеми на рівні групи – тобто, та яскрава картинка, яка, зрештою стає доступною глядачам. Це не постановочний ефект, а продукт, створений завдяки пережитим і висловленим почуттям, думкам та ідеям дітей та їх керівника у процесі соціально-психологічної та педагогічної групової корекції. Рефлексійного впливу зазнають усі учасники соціально-психологічного театру: як самі учасники-актори, трансформуючи в соціальну проблему, намагаючись її інсценізувати так, як вони це розуміють; так і учасники-глядачі, які є співучасниками дійства, залученими до розуміння та прагнення вирішити поставлену проблему. Завдяки рефлексії, яка супроводжує театральну гру, її учасник отримує ефективні інструменти власної корекції особистих поведінкових стереотипів.

Перспективи подальших досліджень. У перспективі ми плануємо дослідити, проаналізувати соціальну рефлексію, використовуючи практичний досвід

застосування інших інтерактивних методик роботи соціального педагога, зокрема таких як форум-театр, плейбек-театр.

Література

Безпалько, О. В. (2003). Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Київ: Центр навчальної літератури.

Вареник, С. В. (2016). Досвід роботи практичного психолога ЗОШ I – III ст. №12 (Корекція девіантної поведінки через соціально-психологічний театр “Маска”). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pervomaisk-uo.at.ua/>

Герасимова, О. І. (2007). Формування рефлексивних умінь студентів вищих педагогічних навчальних закладів в психолого-педагогічному аспекті. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/>

Гук, Л., Григорівна, М., Доусет, Д., Єделева, О. (2007). Форум-театр: формула виходу з кризи. Київ: Школа Рівних можливостей.

Жеребньова, Л. В. (2011). Соціально-психологічний театр. Київ: Шкільний світ.

Заверико, Н. В. (2013). Форми соціальної/соціально-педагогічної роботи Київ, Сімферополь: Універсум.

Клочан, Ю. В. (2015, 11). Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки учнівської молоді: сутність, методи, форми. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету “Україна”, №11, с. 72-87.

Козубенко, Т. (2011). Створення та діяльність соціально-психологічного театру. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tatyana kozubenko.blogspot.com/>

Куєва, Давіла Луїс Сократес. (2010). Формування рефлексивної компетентності в майбутніх учителів музики в процесі професійної підготовки. (Кандидатська дисертація). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pdpu.edu.ua/>

Танцюра, Л. О. (2017). Соціально-психологічний театр як засіб формування ціннісних орієнтацій молоді, утвердження здорового способу життя. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.slideshare.net/>

REFLEXIVE INFLUENCE OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL THEATRE IN PREVENTATIVE-CORRECTIONAL WORK OF SOCIAL WORKER

Iryna Levchuk,

*candidate of pedagogical sciences, associate professor, Department of pedagogy,
educational management and social work,*

Deputy Dean of the Faculty of Psychology and Natural Sciences,

Rivne State Humanities University, Rivne, Ukraine

levchuk_ira79@ukr.net

Abstract. *Innovative forms of work play an important role in bringing up a personality, one of them is creation and activity of social-psychological theatre, which forms actively social-psychological ideal, presenting it by certain images, with the help of which social-psychological ideas, moral norms, life values transform in personal experience of a human, temperamental gains of his character.*

Socio-pedagogical theatre (SPT), forum-theatre and playback theatre are effective in social educator's prevention and correction work. Socio-pedagogical theatre represents effective methods of group correction, developmental and preventive work with teenagers, as aims at interactive group work.

Taking in consideration the fact that socio-psychological theatre is one of interactive methods of social worker's work, we can outline a few objectives which are realized in the process of its organization. Namely: forming and development of communication and interaction skills; active formation of socio-psychological ideal, which reveals itself in certain psychological images with the help of which socio-psychological ideas, moral norms, life values transform into personal experience; development of decentering (ability to overcome self-centering, ability to take into consideration other points of view); development of emotional (sensory) experience; prevention of personal deviations and social problems. The aim of SPT: pupils' behavior correction from "risk groups", help teenagers to adopt in society; healthy way skills formation; prevention of offences among pupils; struggle with negative influence in youth environment; active life position formation.

We point out that with the help of reflection which accompanies theatrical performance its participant gains effective tools of self-correction of personal behavior stereotypes.

Key words: *socio-psychological theatre; forum-theatre; social worker; preventative and correctional work.*

References

Bezpalco, O. V. (2003) Social pedagogic in schemes and tables. Kiev: Center of educational literature. [in Ukrainian].

Varenyk, S. V. (2016). Practical psychologist experience. School № 12 (Correction of deviant behavior through socio-psychological theatre "Mask"). Available at: <http://pervomaisk-uo.at.ua/> [in Ukrainian].

Gerasymova, O. I. (2007). Reflexive skills formation of higher pedagogical establishment students in psycho-pedagogical aspect. Available at: <http://elibrary.kubg.edu.ua/> [in Ukrainian].

Guk, L., Grygorivna, M., Douset, D., Yedeleva, O. (2007). Forum-theatre: a formula to overcome the crisis: [educational-methodological manual]. Kiev: School of equal possibilities. [in Ukrainian].

Gherebniova, L. V. (2011). Socio-psychological theatre. Kiev: School world [in Ukrainian].

Zaveryko, N. V. (2013). Forms of social/ socio-pedagogical work. Kiev, Simferopol: Universum [in Ukrainian].

Klochak, Yu. V. (2015, 11). Socio-pedagogical prevention of delinquent behavior of pupils: meaning, methods and forms. Volume of scientific works of Khmelnytsk institute of social technologies of University "Ukraine", № 11, p. 72-87. [in Ukrainian].

Kozubenko, T. (2011). Creation and activity of socio-psychological theatre / Tetiana Kozubenko. Available at: <http://tatyana kozubenko.blogspot.com/> [in Ukrainian].

Kueva Davila Lues Socrates. (2010). Formation of reflexive competence of will be teachers of music in the process of professional training. (Candidate dissertation). Available at: <http://www.pdpu.edu.ua> [in Ukrainian].

Tantsura, L. O. (2017). Socio-psychological theatre as a means of value orientation of the youth, healthy way of life establishment. Available at: <https://www.slideshare.net> [in Ukrainian].